

УДК 81 : 001 (045)

Дедушно А. В., Сизоненко Н. М.

СУБЖАНРИ ТА ЖАНРОЇДИ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Полтавська державна аграрна академія,

Полтава, Сквороди, 1/3, 36003

Dedukhno A. V., Syzonenko N. M.

SUBGENRES AND INTERGENRES OF THE SCIENTIFIC ARTICLE

Poltava State Agrarian Academy

Poltava, Skovoroda, 1/3, 36003

Анотація. Стаття присвячена дискусійному питанню в лінгвістичній генології наукової комунікації – критеріям і жанровим різновидам наукової статті. Метою публікації є спроба класифікації жанрових різновидів наукової статті, ураховуючи сучасні тенденції розвитку наукової прози, способи обміну науковою інформацією. На основі аналізу здобутків у галузі сучасної лінгвістичної генології запропоновано класифікацію субжанрів наукової статті за двома критеріями – змістом та формою (способом втілення). Розмежовано два типи жанроїдів (міжжанрових утворень) наукової статті – міжжанрові та міжстильові жанри.

Ключові слова: гіпержанр, жанрова модель, жанроїди, наукова стаття, субжанри.

Annotation. The article is dedicated to the debatable question in linguistic genology of scientific communication – to the criteria and genre varieties of the scientific article. The aim of publication is an attempt of classification of genre varieties of the scientific article, taking into account modern progress in scientific prose trends, methods of exchange of scientific information. On the basis of analysis of achievements in industry of modern linguistic genology, classification of subgenres of the scientific article is offered based on two criteria – content and form (by the

method of implementation). Two types of intergenre formations of the scientific article are delimited – intergenre and interstylish.

Key words: hypergenre, genre model, intergenres, scientific article, subgenres.

Вступ. Наукова стаття є первинним жанром наукового дискурсу, в якому фіксується перебіг і результати наукового пошуку дослідника. Вимоги, висунуті сучасними фаховими науковими виданнями до структури статті, помітно звужують способи текстуального втілення результатів наукового пізнання. На передній план виходять статті теоретичні та прикладні, хоча в сучасній науковій літературі виокремлюють до двох десятків їхніх різновидів.

Огляд літератури. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови предметно розглянута в дослідженнях Т. Мальчевської, Н. Разінкіної, О. Троянської, Л. Шевченко та ін. Попри розбіжність поглядів на проблему класифікаційних критеріїв, на основі яких здійснюється жанрове розмежування наукового стилю, учені одностайно виокремлюють наукову статтю в самостійний жанр. Класифікація жанрових різновидів наукової статті, які функціонують як у вітчизняній, так і в зарубіжній, зокрема англомовній науковій комунікації, представлена в наукових розвідках І. Лукінова [3], Т. Мальчевської [4], О. Семенов [6], Ю. Сурміна [8], Т. Яхонтової [14] та ін. Попри помітну увагу науковців до жанрових модифікацій наукової статті, остаточно не розв'язаними залишаються питання критеріїв їхнього розрізнення й класифікації, ураховуючи сучасні тенденції розвитку наукової прози, способи обміну науковою інформацією, що й становить мету нашої розвідки.

Основний текст. У сучасній теорії жанрів, окрім поняття “жанр”, актуальними є такі поняття, як “субжанр”, “гіпержанр”, “жанроїд”. *Субжанром* називають жанрову форму, одноактне висловлювання [5, с. 33]. *Гіпержанр* – пов'язане із соціально-комунікативними ситуаціями жанрове макроутворення, яке об'єднує кілька жанрів [1, с. 33]. *Жанроїд* – перехідна форма, яка належить до міжжанрового дискурсивного простору [1, с. 34]. Екстраполюємо викладену вище жанрову концепцію на предмет нашого розгляду: наукова стаття є

гіпержанром (за Т. Яхонтовою, макрожанром [13, с. 136]), до складу якої входять кілька мікрожанрів – анотація, подяка. Наукова стаття реалізується в конкретних жанрових формах – субжанрах (наприклад, теоретична, оглядова статті) та міжжанрових утвореннях – жанроїдах (наприклад, стаття-есе, стаття-доповідь).

Типологію жанрових різновидів наукової літератури (тут і надалі будемо вживати як рівнозначні поняття “жанровий різновид” і “субжанр”) запропонувала О. Троянська, яка виокремила *ядро жанру* – провідні різновиди (аналог субжанрів), які є найбільш продуктивними й значущими в загальному контексті репрезентації жанру; *периферійні області* – нечисленні жанрові різновиди-репрезентанти жанру (аналог субжанрів), які часто мають менш виражені лінгвістичні ознаки, властиві науковому стилю [остання ознака співвідносна з пограничною областю – Д. А., С. Н.]; *пограничні області* – жанрові різновиди (аналог жанроїдів), подібні до інших жанрів наукової літератури чи навіть до жанрів інших функціональних стилів [9].

“Варіативність обсягів, чисельність функцій, які виконує наукова стаття, та можливих “місць” її появи (журнал, збірник, зібрання творів та ін.), природно, розмивають чіткі кордони цього жанру і створюють підстави для внутрішнього поділу [2, с. 56]”, – зазначає Н. Зелінська. Аналізуючи англійську наукову літературу, Т. Мальчевська [4] диференціює наукові статті за критеріями *ступеня складності, рівня узагальнення та характеру викладу*, виокремлюючи інформаційну статтю з конкретного питання (аналог експериментальної статті), загальну (теоретичну) статтю, оглядову статтю загальнотеоретичного характеру, статтю-есе. Доповнює ряд жанрових різновидів наукової статті І. Лукінов, який розрізняє редакційну, проблемно-аналітичну, полемічну, дискусійну статті [3, с. 7–8] відповідно до критеріїв *авторства, проблематики та характеру викладу*. Досліджуючи сучасні тенденції розвитку англійської наукової комунікації, Т. Яхонтова зазначає, що наукова стаття репрезентована в англійському науковому дискурсі численними субжанрами – теоретичними, оглядовими, полемічними статтями, статтями-повідомленнями [13, с. 136].

Внутрішній поділ наукових статей О. Семеног здійснює за *змістом* (власне наукові, науково-популярні та науково-методичні, науково-публіцистичні), *кількістю авторів* (одноосібні та колективні), за науковим завданням (теоретичні і прикладні), *способом розкриття* (оглядові, проблемні, методологічні) [6, с. 100–101]. На переконання Ю. Сурміна, розрізняти наукові статті слід на таких підставах: *відношення до проблеми* [трактуємо як *спосіб розкриття проблеми* – Д. А., С. Н.] (оглядова; проблемна, постановочна; методологічна; стаття, що вирішує проблему), *структура* (неструктурована та структурована), *новизна* (новаторська, розвиваюча), *роль в атестації автора* (спеціальна; звичайна) [8, с. 37]. Аналізуючи сучасний стан жанрової диференціації наукового стилю, Л. Шулінова стверджує, що “в сучасному науковому просторі України все менш представленими є такі різновиди наукової статті: проблемна, полемічна, ювілейна, рекламна, аналітична, оглядова, науково-методична, публіцистична [12, с. 84]”. Сучасні здобутки в галузі наукової жанрології підсумовано О. Ільченко, яка до традиційних піджанрів наукової статті (читаємо “субжанрів”, “жанрових різновидів”) зараховує статті, які містять результати оригінальних теоретичних та (або) експериментальних досліджень, та оглядові статті (зокрема проблемні), а до новітніх – наукові статті типу обговорення за круглим столом; наукові статті-інтерв’ю; наукові статті, що містять аналіз конкретних випадків (прикладів); наукові статті-доповіді [7, с. 182].

Навіть цей далеко неповний огляд наявних у науковій літературі класифікацій наукової статті засвідчує, що виокремлені різновиди цього жанру обумовлені поліваріантністю застосованих критеріїв для їх розрізнення, які не завжди є критеріями для ідентифікації їх із субжанрами.

Оскільки йдеться саме про жанрові різновиди наукової статті, а не про види, які можуть бути виокремлені за позажанровими, формальними ознаками, то очевидним є те, що субжанри реалізують варіативні ознаки жанрової моделі. Описати жанрову модель можна за трьома основними параметрами, які відповідають стилістичному (мовна реалізація), семантичному (зміст) та

прагматичному (комунікативна мета, концепція адресата й адресанта, образи минулого та майбутнього) рівням [10, с. 97]. Семантичні аспекти жанрової моделі реалізуються в її змісті, прагматичні – у формі, способі розкриття змісту. Своєю чергою, форма та зміст диктують й обумовлюють мовне вираження жанрової моделі. Отже, будь-який жанр є дуалістичною єдністю – змісту (що?) та форми (як?, яким способом?). Причому з погляду адресанта – це зміст, утілений у певну форму, а з погляду адресата – форма, за якою пізнається зміст. Жанр, як слушно зазначає Т. Шмельова, “визначається *тим, хто, кому, для чого і як* говорить, ураховуючи те, що було і що буде в спілкуванні [11, с. 63]”. Жанрову модель наукової статті можна представити в такому вигляді: постановка або вирішення одного наукового питання, зміст знання функціонує як семантика тексту (семантичний рівень); адресант і адресат є спеціалістами в певній галузі наукового знання; у породженні наукового дискурсу адресант спирається на модель адресата; комунікативним минулим є вихідні дані, посилення; комунікативним майбутнім – знання, що поступово досягають статусу наукової інформації (прагматичний рівень); стандартизовані мовні кліше для оформлення структурних частин наукової статті, вузькогалузева термінологія, переважання складнопідрядних речень та відокремлених конструкцій (стилістичний рівень).

Якщо погодитися з тим, що жанр наукової статті є формозмістовою єдністю, а субжанри, окрім усталених домінантних ознак жанру, виявляють ознаки варіативні на рівні формозмісту, то навряд чи можна уважати жанровими різновидами одноосібну/колективну, авторську/редакційну статті (диференціація, яка стосується рівня паратексту, а не тексту; можуть розглядатися як види статті), спеціальну/звичайну статті (позатекстові прагматичні аспекти), новаторську/розвиваючу статті (можуть бути видами статті, а не субжанрами, адже наукова новизна не є жанроформівною ознакою, це основний результат дослідження), структуровану/неструктуровану статті (дискурсоутворююча, конститутивна ознака жанру).

Виходячи з теоретично обґрунтованої парадигми “гіпержанр – субжанри – жанроїди”, а також урахуваючи типологію жанрових різновидів О. Троянської, спробуємо побудувати класифікацію *субжанрів* наукової статті, розуміючи її як формозмістову єдність:

- *за змістом*: теоретична; прикладна; методологічна;
- *за формою*: постановочна; оглядова (загального характеру); проблемно-аналітична (ця номінація, на наше переконання, більш точна, за “проблемна” чи “аналітична”); експериментальна (і тут можливі уточнення щодо наукового предмета – аналіз конкретної проблеми чи конкретних випадків/прикладів).

Між названими субжанрами легко встановити формозмістові зв’язки: теоретична та методологічна статті реалізуються в один із способів: постановка питання в цілому, загальний огляд проблеми; теоретична та методологічна статті можуть мати форму проблемно-аналітичного осмислення проблеми; прикладна стаття передбачає експериментальне підтвердження наукової гіпотези.

Продуктивність функціонування тих чи тих субжанрів залежить від таких чинників: 1) жанрового ландшафту (термін Т. Яхонтової [13, с. 136] національного наукового простору; 2) жанрового ландшафту зарубіжного наукового простору. Нині “уніфікація” вимог до наукової статті у фаховому виданні сприяє появі “структурно монотонних клонів”, “виготовленню” їх за наперед заданою схемою, не розмірковуючи над увиразненням думки та способами переконування читачів [2, с. 56]”. А тому можемо констатувати, що продуктивними субжанрами в сучасному національному науковому просторі є переважно теоретичні та прикладні статті.

Серед *жанроїдів* наукової статті виокремлюємо два типи:

- *міжжанрові утворення* (у межах наукового стилю чи його підстилів): стаття-доповідь; стаття-повідомлення; дискусійна, полемічна статті (дискусійну та полемічні статті розмежовуємо, оскільки їхня комунікативна мета різна: дискусія спрямована на досягнення згоди щодо конкретного питання, полеміка

– на конфронтацію поглядів); стаття у форматі “обговорення за круглим столом”; науково-популярна; науково-методична;

– *міжстильові жанри* (жанри різних функціональних стилів, переважно наукового та публіцистичного): стаття-есе; стаття-інтерв'ю; рекламна; ювілейна; науково-публіцистична (неточною вважаємо номінацію “публіцистична”, оскільки її семантика не пов'язана з міжстильовими ознаками).

Надалі цей ряд жанроїдів наукової статті може бути доповнений у зв'язку з дедалі активнішою тенденцією до міжжанрової та міжстильової інтеграції наукової комунікації, впливом технологічного фактора на розвиток сучасної лінгвістичної генології.

Висновки. Отже, одним з основних “постачальників” інформації про внутрішньонаукове спілкування вчених є наукова стаття, репрезентована численними субжанрами та жанроїдами. Зберігаючи тісні зв'язки із жанровою моделлю наукової статті, субжанри виявляють варіативні ознаки на рівні змісту (теоретична, прикладна, методологічна статті) та форми (постановочна, оглядова, проблемно-аналітична, експериментальна статті). Лінгвістичне втілення конкретного субжанру зумовлене його формозмістом. Для означення міжжанрових утворень та міжстильових жанрів наукової статті послуговуємося терміном “жанроїди”, серед яких виокремлюємо міжжанрові утворення та міжстильові жанри.

Література:

1. Дементьев В. В. Социопрагматический аспект теории речевых жанров [Текст] / В. В. Дементьев, К. Ф. Седов. – Саратов, 1998 – 107 с.
2. Зелінська Н. В. Стаття у фаховому виданні: комунікація, імітація, профонація? [Електронний ресурс] / Н. В. Зелінська // Режим доступу: akademperiodyka.org.ua/docs/science_ukr8/NU-8-Zelinska.pdf...
3. Лукінов І. І. Журнал перебудовується [Текст] / І. І. Лукінов // Вісник НАН України. – 1990. – № 1. – С. 7–8.

4. Мальчевская Т. Н. Научный текст как объект исследования при разработке стилистических проблем теории речевой коммуникации [Текст] / Т. Н. Мальчевская // Чтение. Перевод. Устная речь. Методика и лингвистика. – Л. : Наука, 1977. – С. 3–12.

5. Седов К. Ф. Языкознание. Речеведение. Генристика [Текст] / К. Ф. Седов // Жанры речи : сб. науч. ст. – Саратов : Наука, 2009. – Вып. 6 : Жанр и язык. – С. 23–40.

6. Семенов О. М. Культура наукової української мови [Текст] : навч. посіб. / О. М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 215 с.

7. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації [Текст] : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К. : Академія, 2010. – 240 с.

8. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація [Текст] : навч.-метод. посіб. / Ю. П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с.

9. Троянская Е. С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей [Текст] / Е. С. Троянская // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М., 1986. – С. 16–28.

10. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра [Текст] / Т. В. Шмелева // Жанры речи : сб. науч. ст. – Саратов : Колледж, 1997. – Вып. 1. – С. 91–96.

11. Шмелева Т. В. Речевой жанр: Опыт общелингвистического осмысления [Текст] / Т. В. Шмелева // Collegium. – К., 1995. – № 1–2. – С. 57–65.

12. Шулінова Л. В. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови [Текст] / Л. В. Шулінова // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2005. – Вип. 11. – С. 79–84.

13. Яхонтова Т. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку [Текст] / Т. Яхонтова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка : Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 135–140.

14. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генетика наукової комунікації : [моногр.] / Т. В. Яхонтова. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.

Статтю відправлено: 28.09.2015 р.

© Дедушно А. В., Сизоненко Н. М.